

О. В. Ясь

Гумільов Лев Миколайович

ГУМІЛЬОВ Лев Миколайович (Гумилёв Лев Николаевич; 01. 10. 1912, м. Царське Село, нині м. Пушкін Ленінгр. обл. – 15. 06. 1992, Москва) – російський етнолог, етнограф, історик, географ, сходознавець і тюрколог. Син [А. Ахматової](#) та [М. Гумільова](#). Доктор історичних наук (1962), д-р геогр. н. (1974). У дитинстві виховувався бабусею, до 1929 мешкав у м. Бежецьк Твер. губ. (РФ). Від 1930 працював у археол. і геол. експедиціях (зокрема [М. Артамонова](#), [Г. Бонч-Осмоловського](#), [С. Руденка](#)) у Середній Азії, Криму, на Алтаї та в ін. регіонах СРСР. Від 1934 навч. у Ленінгр. інституті історії, філософії і літ-ри (нині С.-Петербург). У грудні 1933 і жовтні 1935 заарештовувався, однак незабаром був звільнений. У 1937 поновився у Ленінгр. університеті. У березні 1938 заарешт. втретє, 27 вересня 1938 за звинуваченням у створенні контррев. терорист. організації засудж. до 10-ти р. виправно-труд. таборів (у липні 1939, після перегляду справи, термін скорочено до 5-ти р.). Покарання відбував на мідно-нікелевій копальні у м. Норильськ (РФ). У жовтні 1944 пішов добровольцем на фронт, воював у Польщі та Німеччині. 1945 демобілізований. Екстерном закін. Ленінгр. університет (1946). У квітні того ж року вступив до аспірантури Ленінгр. відділ. Інституту сходознавства АН СРСР, звідки відрах. 1947 під час переслідувань А. Ахматової. Від 1949 працював у Музеї антропології та етнографії АН СРСР. У листопаді 1949 знову заарешт., у вересні 1950 за звинуваченнями у приналежності до антирад. групи, терорист. намірах й антирад. агітації засудж. до 10-ти р. виправно-труд. таборів. У справі 1938 реабіліт. 1975, у справі 1950 – 1956. Після звільнення у травні 1956 працював бібліотекарем Ермітажу, 1962–86 – у Ленінгр. університеті. Вивчав проблеми палеоетнографії та історію кочівників Середньої Азії, тибет. і памір. народів, а також нарративні джерела з історії кочових народів та взаємини Русі з ними. Як історик та етнолог

поділяв окремі ідеї євразійства. Автор цикліч. теорії етногенезу, в якій етнос уподібнений до живого організму (розглядав його як біоорган. елемент планети). Вважав, що сплески косміч. випромінювання (нараховував 9 в історії Євразії) спричиняють екстремал. підвищення люд. активності (мікромутацію). Цей феномен характеризував як явище пасіонарності (енергет. поштовх), а людей, які його зазнали, іменував пасіонарними. Наголошував, що пасіонарність спричиняє завоювання нових територій, створення новіт. релігій або теорій, а найбільше – виникнення етносів. Виокремлював переважно 8 (іноді 6 або 7) фаз побутування етносів: піднесення, макс. самовираження (пасіонар. перегріву), надлому, інерції, обскурації, гомеостазу, мемор. і виродження (на кожен етап відводив 200–300 р.). Підкреслював, що у процесі етногенезу відбувається взаємодія різних типів етносів. Виділяв 4 типи взаємодії етносів у «етніч. полі»: химера – контакт несуміс. етносів, що призводить до зникнення одного з них (Хазар. каганат); ксенія – співіснування нейтрал. етносів, які зберігають свою своєрідність (рос. колонізація Сибіру); симбіоз – взаємнокорисне співіснування етносів у одному регіоні (Золота Орда); злиття – сполучення різних етносів у нову етнічну спільноту під впливом пасіонар. поштовху (метиси в Латин. Америці). Обстоював думку про гіперболізацію наслідків монголо-татар. навали для давньої Русі; вважав, що взаємини кочових народів та Русі варто розглядати як склад., багатовимір. симбіоз. Пояснював переселення кочових народів середньовіччя мінливістю кліматич. умов – вологістю та коливанням середніх т-р. У сучас. науці теорія етногенезу Г. має як прихильників (рос. школа соціоприрод. історії), так і чимало критиків та опонентів ([Ю. Бромлей](#), Л. Клейн, Я. Лур'є, С. Плетньова, Б. Рибаків та ін.), частина яких розглядає її як паранормальну або псевдонаукову.

Основні праці

Хунну: Срединная Азия в древние времена. Москва, 1960; Открытие Хазарии: Истор.-геогр. этюд. Москва, 1966; Древние тюрки. Москва, 1967; Величие и падение Древнего Тибета // Страны и народы Востока. Москва, 1969. Вып. 8; Поиски вымышленного царства: Легенда о «государстве пресвитера Иоанна». Москва, 1970; «Тайная» и «явная» история монголов XII–XIII вв. // Татаро-монголы в Азии и Европе: Сб. статей. Москва, 1970; Хунны в Китае: Три века войны Китая со степными народами: III–VI вв. Москва, 1974; Старобурятская живопись: Истор. сюжеты в иконографии Агинского дацана. Москва, 1975; Древняя Русь и Великая степь. Москва, 1989; Этногенез и биосфера Земли. Ленинград, 1989; География этноса в исторический период. Ленинград, 1990; Собрание сочинений. Т. 1–3. Москва, 1991; Тысячелетие вокруг Каспия. Баку, 1991; Этносфера: История людей и история природы. Москва, 1993; Хунну: Степная трилогия. С.-Петербург, 1993; Из истории Евразии. Москва, 1993; От Руси к России: очерки этнической истории. Москва, 1994.

Рекомендована література

1. Рыбаков Б. О преодолении самообмана // Вист. 1971. № 3;
2. Шишов І. Історичні схеми Лева Гумільова // Старожитності. 1993. Ч. 9/10;
3. Лавров С. Лев Гумилев. Судьба и идеи. Москва, 2000;
4. Лев Николаевич Гумилев. Теория этногенеза и исторические судьбы Евразии: Мат. конф., посвящ. 90-летию со дня рожд. выдающ. евразийца XX в. – Л. Н. Гумилева. Т. 1–2. С.-Петербург, 2002.

Бібліографічний опис:

Гумільов Лев Миколайович / О. В. Ясь // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-24704>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).